

Штефан Сухый

Червены гуслі

Жывотна судьба 86-річного Юрка Реґулы із Рунины коло Уліча є неміла, але він ї пріяв за свою не як дану высшов силов, але як наслідок русиньской народной судьбы у часі другой світової войны, кедь села Улічской і Ублянської долины окуповало гортійовске Мадярьско. Молоды русиньскы хлопці із окупованых сел гуфні утікали до Советьского Союзу, абы не мусили руковати до мадярьской армады. Через Польско перешли ку советьській лінії і вночі ся здавають советьській погранічній глядці. Молодый офіцір послав на пару кроків од себе молодого вояка і высвітлює ґрупі пятёх валальських парібків:

- Хлопці, будьте добры а ня послушайте. Не вступляйте на советьску землю, бо будете проклинати день, коли съте ся народили. Вертайте ся ку родичім і радуйте ся вашому молодому жывоту.

А они?

- Мы достойникови не вірили, бо съме собі думали, же нас одгварять од красной перспектiвы жыти у соціалізмi. Перешли съме на друге місце границі а там нам уже нич не высвітлєвали. По выслухах вшыткых поставили перед суд, выгласили за неприятелів советьского штату і покарали їх нученыма роботами у pracovных лаґрох. Од границь нас вшыткых по одсуджіню депортовали до внутроземя. Дні і ночі съме безперестанно ішли на выход, оддалюючи ся од родного краю. Молоды наївны душы, што ся вхопили на леп домашнєй комуністичной пропаґанды, котра выхвалєвала жывот у Советьскім Союзі. Требало нам того? Двадцятьрочны парібці, якы бы мали робити на няньківскім ґаздiвствi і быти родичам за праву руку, сидять у ваґонах про худобу і видять самы, же наступили на драгу неконечного поневірня ся по чуджім

світі. Война є война. Свої жертвы не выберать, они самы падають до ей обровитого млина, в якім ся мінять судьба не єдного то чоловіка, але цілых народів.

Русиньскы парібци із підбескідьскых сел Уліцькой і Убляньской долины, котры были у 1939 році обсажены гортійовскыма мадярьскыма войсками, не хотіли вступляти до мадярьской армады і воєвати проти выходным сусідам. Дістали карту руковати і гнедь нато у ночну годину переходили через польскы границі і путовали ку советьскій граничній лінії, жебы ся здати советьскым орг'анам а таким способом выбабрати із світом ай з ненавидженыма мадярьскыма окупантами, котры про Русинів не мали благого слова. Били їх і переслідовали, як ловці звіринку. Зато собі хлопці по перейджію советьской границі выдыхли.

Хвала Богу! Конечні слобода!

Ніт, ніт, мы не дурны Руснакы, як нас частують Мадяры. Маме мы в голові шпекулантьскы мозочки, знаме мы выйти ай із сто бід.

Збогом, родный краю, занесеный мадярьсков нечистьов! О пару місяців будеш ослободжений і мы ся назад вернеме до тебе. Але місяці ся змінили на роки, на тяжкых шість років а про подаєдних на вічність.

Де сьме то, камаратя?

Машына заставила. Вояци і енкаведісты крічать, же треба выступовати.

Де сьме то, приятелі мої?

Гварять, же то є Харків. І досправды, же Харків то быв. Велике місто великой советьской отцёвщіны. Одсуженці ся выстроїли до рядів і походуєме до табора. А табор – то десятки деревяных бараків обколесеных колячім дрітом із стражами і брехотом псів.

Вітайте в раю, ребята! Гнедь теперь на зачатку ся вшиткы позболікайте і підете там до бані выкупати ся. То нич, же є кус студено. У теплій водичці гнедь поокріете. Приємні вам буде, як коло мамы. І досправды, же про голых хлопів, за котрыма ся заперли двері, зачала із

отворів у стінах прудити файна тепленька вода. Хлопці охкають од розкошу. Но так тото щі сьме не зажыли! Сильнішы од отворів із струменіючов водов одганяють слабшых. Ай мене. Аж там, до кута. Блаженость невысловительна.

Дай, я! Пущай мене! Перебігують ся, як малы діти. Ту наглі еден зйойкнув, другый зрыкнув. Та што вам за мілый бог, же так рычіте? Вонка на дворі охабили єдного єдиного цигана. Хто знать одкы му принесли гуслі, абы нам грав револучны співанкы.

- Бог бы їх заляв! Пустили кыпячу воду!

- Утікайте!

Де але утечеш, кедь хлопів напраскано, як у шкатульці швабликів?

Циган выгравать, а мы умираме. Зажыва нас варять у кыпятку.

Подаєдны выкрикують:

- Най жыє Сталін!

Кулакы із Україны наopak:

- Смерть Сталінови!

Сторгать ся битка, ламлють ся кости, кыпяток змыгать вшыткых. Я маленький, запрятаный до кута, выходжам на мертволы, де не досігать вода.

За хвілю вшытко стихне. Лем револучны гуслі чути і чути, аж покы ай мене не переможе сом. Но не смертельный, як ся укаже за хвілю.

Баню смерти отворили двома енкаведісты і вымітують мертволы, як сяговину на влечку накладяка. Зимный люфт ня пробуджать і виджу, што ся стало. Їмають ня за ноги і за руки, але я ся вертам із другого світа і кричу:

- Чекайте, я жывый!

- Ты посмотри на того малого! Він досправды щі жыє!

- Пустьте ня, я Чехословак!

- Чом щі жыєш, говедо посліднє?!

- Я за то не годен.

- Одстріль го гет!

- Дай покій, видиш, же є то щі дітина. Вхоп шматя із копы і утікай до тамтого влаку. Кедь го стигнеш, та останеш жывый, Чехословаку.

Так Юрко Реґула із Рунины коло Уліча по другыраз ся народив.

- Вы знаєте, што ся мі найвеце коло той бані смерти запамятало? Ани не тото, як хлопи вмерали, ани властный страх, ба ани невысловне щастя, же єм встигнув влак, што ня потім одвіз на Соловецькы островы у Севернім морю. Як єм з копы брав про себе шматя, збачів єм того циґана, што нам грав на смертну драгу. Лежав там застрілений а гуслі были дочіста червены од ёго кырви. Тоты червены гуслі буду наісто видіти ай на смертній постели.

У таборі сьме ниґда порядно не одпочінули. Не раз я там споминав літні луку над нашым валалом, як понад них літають тісячі фарбистых мотылів а помеджі траву лозять бог знає, якы там хробачата. А ту, на севері, кедь нас вывели на роботу, не было нич чути. Як у німім світі. Неконечна холодна білость і скрипліня замерзнутого снігу під талпами. І днесь тоту неприємну тихоту чую. Не знашам ей. Тихота родного краю – то дашто інакше. Над Рунинов єм міг години сидіти. Чоловік там забыв, же у нім сердце бє і лем слухав а слухав, аж докы ся світ думаня не зацлонив звуками із світа природы.

Тісячі людей друкь у послуху і покорі. А прецінь! Каждый під своєв шапков носив домашні думы, на якы був каждый пышний. Было то єдине, што ті ніхто не міг взяти. Чуєш, як у тобі сердце дуркать? Дуркай, дуркай, сердце моє. Най ті господь помагать. Покры ты у мі бєш, значіть же-м іщі жывый.

Єдного дня ся ня бывший царський інжінір, одсуджений на доживотя зато, же встиг быти інжінірєм за батюшкы царя, просить, як єм ся ту дістав, кедь єм Чехословак. Росповів єм му свою путь а він мі гварить, ці знам, же у Бузулуку на Уралі чеськый достойник Людвік Свобода орґанізує чеськословеньске войско на бой проти Німців.

Порадив ми піти за начальником табору Крыловом із жадостев о вступ до армального збору. І так до місяця уж ем плавав лодев до Архангельска, де щі много днів у зимі і голоді требало чекати на записаня до супискы. На каждім кроці непорядок і свойвольность. Незвыкнутый чоловік од нас ту загыне за пару днів.

Чудо, же щі чоловік жыє!

Тяжко ся то повідать, але най знають люди, який то є комунізмус з людьсков тварев. Легко быти комуністом і сидіти у канцеларні а вирішовати судьбу людей через телефоны. Я вступив до комуністіцькой страны, як молодой хлопец а як дорослый ем з нёй выступив.

Што повісти о таборовых днях і ночах?

Тадь порядной темной ночі ту нигда ани не было, бо сонце ся лем кус сховало за обшар і дораз назад выходило. Такой є полярный день. Із карпатьского нашого краю были зо мнов у таборі щі Жыд Лейбовіч з Мукачева і Русин Сокач із Тячова. Ай єден ай другый остали ту на вічны вікы. Почливый чоловік у таборовых стражників не мав нигда такой чести, як криміналници. Тоты собі на нас доволёвали а веджіня табора з нима зато сімпатізовало.

Бывший лагерник Юрко Регула споминать, як собі раз даодкы роздобыв бандурок, але покы ся вернув із своїм котелком, бандурок не є. Штирьме рабункошы сидять за столом а по пару моментах їх воджатай ся ку Регулови обертать і гварить му:

- Чехословак, мы їме твої бандуркы.

А він - нич.

- Чуєш? Мы їме твої бандуркы.

- На то суть, жебы їх голодны люди їли.

- А ты не голоден?

- Сытый не ем.

- Та подь сі ку нам сісти.

З такыма людми не мож было вступляти до гадкы. Гнедь бы вытягли ножи і завтра тя уж дичіна за таборовым плотом пожерать.

Никому у таборі добрі не было, лемже ай ту могло быти кус ліпше або кус гірше, ба аж барз плано.

У влаку із Архангельска до уральского Хабаровска го пару раз обокрали, але што там. Главні, же жыє чоловік і вольні дыхатъ.

У Хабаровску за Уралом влак кончіть свою путь і треба буде пересідати на другый, котрый ня привезе до Бузулуку! Прошу ся железничаря, о якій годині іде спой до Бузулуку а він ся ня просить, ці-м не упав з грушкы. О кілько годин? О кілько днів, іностранный чоловіче! А тото ті моменталні нихто не повість, докінця ани я сам, хоць єм начальник станіці.

Так єм ся выбрав до міста. Закурив бы єм, але не є ани грошей, не видно ани єдного хлопа, жебы-м од нёго попросив. Але зявили ся одкыська двоє у скоряниках. Од тых ся просити цігáретля не сміє, то енкаведісты. Збачіли ня і ідуть рівно ку мі. Ты хто такый, же не єсь на фронті, мы тя такой забираме. Укаж документы і – давам їм. Обзерають ня з ушыткых боків а я ся трясу, як суха быль у вітрі, бо знам, же такы не фіглюють. Постарчіть їм пару неопатерных слов і дораз буду назад там, одкы ся праві вертам.

Не же ту, на нашій земли будеш чинити даякы непристойности, бо...

Я, я, я... Одходжають і регочуть ся, як коні, же ся їм удало зясь єдного выстрашити.

Ёй, курити, курити... У лагрі холем курити давали, але ту, вонка, не купите ани шпака. По склепах лем вітор дує. Тай сідам на лавочку до парку, напю ся із водомету воды і смотрю на білый світ. Як бы єм був не голоден, як бы ня не зожерала туга за Бескидом, ай так в кутику сердця єм радый, же-м на якій-такій слободі. Слободо, слободо, найвеце тя ся чоловік надыхатъ в роднім краю! Не вірите? Так зажыйте тото, што я. Но не желам то ани неприятелёви, не то вам, шырока людська родино.

Ховам собі тото щастя, як узлик із одпустовов проскуров. Але щастя о хвілю сідять на паркову лавочку напроти мене у подобі пятёх молодых жен, котры на ня вызываво смотрять, сміють ся, махають мі на поздрав а я з отвореным ротом двадцятьтрирічний хлопець червенію, кедь собі передо мнов зачінають направляти груди і єдна другу спонукує, абы ся дакотра з них одважила ословити ня, хыбаль єдиного хлопа на главній уліці. Доокола спереду, ззаду і з боків, всягды лем жены і жены і жены. Хлопи суть взацны у тілі за фронтом. Хлопи пішли на фронт, воюють, пишуть домів тужебны письма, лемже жены хотять праві у тоту хвілю, гнедь ту на місцю сповісти ся у своїй любости. Наконець ся одважыть єдна із них прийти перед мене.

- Я - Надія.

- Добрый день.

- Я хочу з тобов распознати ся.

- Чом стоїте?

- Ты маєш приятельку?

- Яку?

- Само собов, же залюбленицю.

- Нач вам то знати?

- Бо бы-м хотіла быти твоєв познатов. Аке кедь уж даяку маш, так тогды не мож.

- Такой, як гварите, не мам.

- Так тай руку на приятельство.

- Нате!

- Боже, я така щастна! А ты?

- Я є нещастный.

- Чом же?

- Бо не мам што курити.

Куриво купити не было мож, але тоты жены знали, де го роздобыти. Свіжа приятелька Надія з неописательнов охотов ся выбрала по махорки

і не сіло – не впало як ся вертать з повным фартухом ціґаретлей. Єй щастю не было суджено довго тримати. Лем што одскочіла за ціґаретлями, споза парковых крячків зявила ся далша адептка на приятельство. Спознавальна бісіда была тота сама, зміна была лем в мені дівкы. Тота ся звала Любов і встигла мі повісти, же є учітельков у Ташкенті а ту чекать на влак. Реку, я тыж, але до Бузулуку. Ніт, ніт, ты підеш попозерати мене до Ташкенту. Просить ся, ці єм видів даколи Ташкент а я одповідам, же ніт. Но так увидиш. Я тебе там загорну щастём. Красна жена! Отворено ся мі признавать, же ня любить. Та коло фонтаны зявлять ся Надія. В тім моменті Любов мі розкажує, абы-м ї поціловав. Но што ты? Не на лице! Бо нас ту обидвой укамінюють. Руку мі поцілуй! Кедь то видить Надія, страчать надію і давать мі ціґаретлі із слызами в очах:

- Курь на здоровя і будь із нёв щастный, кедь-сь собі так выбрав, незабытний товаріш. Навікы досвіданя!

У Росії за пару годин можете зажыти того тілько, же даґде дальше ани за цілый жылот. Суть то люди із великов чутёвов напруженостёв і неповторительнов простосердечностёв у выявлёваню свого я.

Я ся радовав ціґаретлям і Любви, яка ня перемантярила на путь до Ташкенту, де єм за місяць пережывав найщастнішы хвілі своёго жывота. Але требало думати ай на повинности. А так єдной ночі, повной любостного пережываня, єм хабив першу справдышню ласку у моім жывоті, сів єм на машыну до Ташкенту і уж єм Любов Васілевну в жывоті веце не видів. Но снила ся мі щі довго у фронтowych декунках (закопах) а я з тыма снами і ласков ку руській учітельці метав ґранаты на неприятеля, піднимав єм раненых камаратів, думав на свій валалик Рунину під Бескідом, а кулі ся ня не їмали.

Дякую ті, Любовійо!

Твої белавы очі, і злате волося, і твоя ласка ня захранили у войновій пропасти.

А о боях? Шкода бісідовати! О войнах ся пописало і набісідовало так много, же воёваня споминати ту не важу. Судьба так хотіла, абы єм перешов пів світа і вернув ся назад жывый до няньківського дому. Но многым моїм родакам так ся не судило. Остали у чужій землі. Но руська земля є кус ай наша а наша є тыж кус руська. Обидві сьме скропили братьсков славяньсков кровлєв.